

„Félek elhinni, hogy én is lehetek valaki” Gondolatok a tomori roma közösség részvételi örökségkutatásáról és kulturális gyakorlatairól

CZETŐOVÁ ALEXANDRA
szakvédőnő, Rakaca

GYÖRGY ESZTER
egyetemi adjunktus, ELTE BTK Történeti Intézet

MRAVIK PATRIK
egyetemi adjunktus, ELTE BTK Történeti Intézet

2024 nyarán indult az a részvételi örökségkutatás, mely a tomori roma fiatalokból álló közösség és az ELTE BTK Atelier Tanszékének oktatói és hallgatói közötti párbeszédre épült. A folyamat fontos lépcsőfoka volt 2025 tavaszán a participatív kutatási munka eredményeinek bemutatása egy szemeszterzáró workshop keretében, ahol a tomori fiatalok és az ELTE hallgatói közösen reflektáltak a helyi kulturális örökség, emlékezet feltárt mintázataira. A késő májusi nap lezárásaként a Józsefvárosi Múzeumban egy kollaboratív kultúrjam keretében azok a dalok hangzottak el, melyek a találkozási során spontán alakult együtt éneklések alkalmával születtek meg.

Jelen cikkben ennek a folyamatnak egyes, számunkra fontosnak érzékelt elemeit szeretnénk kiemelni. Az említett eseménnyel kapcsolatos beszámoló felvillantásán túl a résztvevőket szeretnénk megszólítani. Nem célunk egy tökéletesen koherens szöveg létrehozása, sokkal inkább a participatív párbeszéd megjelenítése, amely sokszor szubjektív, töredezett, és érzelmeiktől sem mentes.

Czetőová Alexandra: „Félek elhinni, hogy én is lehetek valaki” – hallottam egyszer ezt a kijelentést egy kisiskolás gyermektől. Ez a mondat nem csak egy gyermek bizonytalansága, hanem egy egész közösség ki nem mondott fájdalma. A hátrányos helyzet nem csupán strukturális egyenlőtlenségekben érhető tetten, hanem pszichoszociális szinten is mély és hosszan tartó lenyomatot hagy az énképben. A szegregált neveltetés következtében gyakran már a szocializáció korai szakaszában elsajátítják azokat a belső narratívákat, melyek saját értéktelenségüket, kívülállóságukat rögzítik. Azok a gyerekek, akik otthon nem hallják, hogy értékesek és ők is képesek sok mindenre, valamint még az előítélet is hozzá társul, már induláskor lemaradnak. Az önkorlátozó belső mintázatok nehezen oldhatók fel. Különös jelentőséggel bírnak azok az intervenciók, amelyek képesek megbontani a hátrányos helyzet és az alacsony önértékelés közötti kapcsolatot. A továbbtanuláshoz, fejlődéshez komplex akadályrendszeren kell átjutni.

A kis falvakban működő iskolák gyenge színvonalúak, ami nem a pedagógusok elkötelezettségének a hiányából fakad, hanem a tanárihiányból, valamint a túlterheltségből. A továbbtanulás nem csak a képesség vagy az érdeklődés, hanem az inspiráló környezet hiányán is múlik.

Gyakran szembesülök a munkám során azzal, hogy a gyerekek esetleg szeretnének továbbtanulni, de a szülő nem engedi, mert félti a várostól, bizalmatlan az intézménnyel szemben. Sok szülő maga sem fejezte be az iskolát, így nem tapasztalta meg az oktatás előnyeit. Ezáltal nehezebben tudják motiválni gyermekeiket. Nem tudnak tanulási mintát nyújtani, nincs segítség a házi feladatban, nincs csend.

Nagy probléma, hogy hamar bele kell csöppenniük a munka világába. Látom amikor a tíz-tizenéves gyerekek hajnalban már idénymunkában segítenek a szülőknek, aztán nyolckor már az iskolában ülnek fáradtan. Vannak lányok, akik még gyerekek, de anyaként viselkednek. Nem azért, mert így akarják, hanem mert muszáj otthon besegíteni a kisebb testvér nevelésébe. Ezzel olyan szerepet töltenek be, ami még felnőttként is nehéz. Nem a játszóteren nőnek fel, hanem a szobában egy síró csecsemővel a karjukon. Gyakorlott szülők lesznek, mire megélnék a kamaszkort és tudnának összpontosítani az álmaikra. Kimaradnak az iskolából. Korai családalapításhoz vezet.

Feladatunk nekünk, szakembereknek, hogy próbáljuk biztatni, motiválni a gyerekeket a továbbtanulásra. Ennek módja, hogy pályaaorientációs tanácsadást, motivációs előadásokat, pozitív családtervezéssel kapcsolatos előadásokat tartunk az iskolában. Egy iskolaévben ez mindössze egy-két alkalom. Itt tenném fel a kérdést: Elég ez? Nem! Ez a pár alkalom nem számít mentorálásnak. Lehet, hogy aznap még a gyerekek fejében maradnak az elhangzottak, és el is gondolkodnak, de a mindennapok visszahúzzák őket.

Egy évvel ezelőtt kerültem kapcsolatba a Tomor és környékén élő gyermekekkel, akik folyamatos mentorálásban részesülnek. Fontos megemlítenem, hogy ez a folyamatos mentorálás már huszonnyolc éve működik, tehát a jelenlegi gyerekek szülei is mentorálva voltak. Számomra hihetetlen volt, hogy velem szemben ülnek mindössze tizenhárom és tizennégy éves gyerekek, kiket, ha megkérdeztem, mik szeretnének lenni, ha felnőnek, vagy hová szeretnének menni továbbtanulni, mik a terveik, akkor egyértelmű választ kaptam rá. Nem volt gondolkodás, nem volt olyan, hogy nem tudom. Céltudatos gyerekek ültek velem szemben. Ekkor tudatosult bennem igazán, hogy mennyire fontos a folyamatos jelenlét a gyerekek életében. Meg kell mutatni nekik, hogy ők is elérhetnek bármit az életben. Nem különböznek senkitől. Ugyanolyan értékesek, mint mások. Segíteni kell nekik leküzdeni az előítéletektől való félelmet. Ki kell nyitni előttük a világot. Fontos megjegyezni, hogy ez a fajta mentorálás nem arról szól, hogy minden percben fogni kell a kezüket és irányítani őket, hanem arról, hogy képessé tegyük őket a félelmek leküzdésére, akadályok átlépésére, hogy olyan jövőt építsenek maguknak, amelyet szeretnének és megérdemelnek. A hátrányos helyzetű gyerekek számára például egy egyetem gyakran elérhetetlen, idegen világnak tűnik. Elképzeléseik az intézményekkel szemben torzultak, és tele vannak szorongással. Éppen ezért fontosak azok az alkalmak, amikor a fiatalok személyesen is kapcsolatba kerülnek az egyetemi környezettel. A közös munka, személyes beszélgetések és élmények segítenek lebontani a belső gátat. Alapokat is adhat a jövővel kapcsolatos elképzeléseknek. A félelem helyét fokozatosan átveheti a kíváncsiság és az ambíció. Ez az egyik küldetése a tomori közösségnek, a gátak átlépése, lebontása.

Tomoron jelenleg harminchét gyermek vesz részt egy különleges mentorálási programban. A fiatalok nem csupán tanulnak, hanem lehetőséget kapnak arra, hogy valóban megérezzék, több van bennük, mint amit a világ gyakran sugall nekik. A mentor, Siroki László, aki évtizedek óta közösségfejlesztő és a Romama szociális szövetkezet és lakáséletterem

létrehozója, szintén a közösség tagja, egy biztos pont az életükben, aki hisz bennük és figyelt rájuk. Segíti a fiataloknak felismerni saját erősségüket és céljaikat. Őszinte visszajelzéssel segíti a fejlődésüket. Meghallgatja őket. Segíti őket abban, hogy lassan, lépésről lépésre kibontakozzanak. Felfedezzék önmagukat, értékeiket, álmaikat. Irányt mutat oktatásban és pályaválasztásban. Információkat ad a szakmákhoz vezető utakról. Segít kapcsolatot teremteni szakemberekkel, intézményekkel. Ez nem csupán oktatás. Ez szeretetet, türelmet és hitet abban, hogy minden gyermek megérdemli a jövőt.

Horváth Attila [Tomor]: Számunkra a Romama nem csak egy táborhely, hanem egy adott otthon is, ahol számos tábor, programok és jó élmények kötnek ide minket!

Czetoóvá Alexandra: A huszonnyolc éve tartó mentorálás nem csak egy gyors program vagy az említett évi egyszeri iskolai előadás. Egy élő örökség, amely generációkat formál. A tomori példa bizonyítja, hogy a valódi társadalmi változás nem egyetlen tanévben mérhető, hanem évtizedek alatt bontakozik ki. Ma már olyan felnőttek is vannak, akik egykor mentoráltak voltak, s most nyomozók, ügyvédek.

Horváth Attila: Jövőben én személy szerint vízgazdálkodással szeretnék dolgozni, ezt is tanulom jelenleg!

Czetoóvá Alexandra: A legmélyebb változások a legkisebb helyeken kezdődnek, ott, ahol valaki huszonnyolc éven át nem adta fel.

György Eszter – Mravik Patrik: A tomori közösség az elmúlt évtizedekben számos egyetemmel, civil szervezettel dolgozott együtt, többek között ügyvezetett ügyvideókat forgattak az ELTE Média Tanszékkel olyan, a települést érintő nehézségekről, mint a rendszeres buszjárat hiánya; szociális design nyári tábort szerveztek a MOME építész és designer hallgatóival, illetve közösségi főzéseket szerveztek a helyi Romama lakáséletterem részére.

Tavaly ősszel egy új közreműködés kezdődött, amelyben az ELTE BTK kulturális örökség mesterszak oktatóinak és hallgatóinak részvételével a helyi roma kulturális örökség került a fókuszba. A részvételi folyamat megalapozását azok a találkozások jelentették, amelyek keretében Tomoron a helyi és környéki településekről csatlakozó fiatalok és az egyetemi hallgatók megismerkedtek egymással, megkóstolták a tomori asszonyok által készített helyi ételeket. A folyamat egyik felejthetetlen momentumaként a fiatalok egy – a legprofibb vállalati csapatépítőt is felülmúló – program keretében avatták be az egyetemistákat a roma történelem fontos eseményeibe, vagy a dalszövegírás, az ügyvideókészítés titkaiba.

Horváth Attila: Az ELTÉ-vel az első találkozásunk nagyon jó élmény volt, és nyitottak voltak felénk, és azóta is sokat dolgoztunk velük!

György Eszter – Mravik Patrik: Az első találkozásokat követően 2025 tavaszán különleges projektszeminárium indult, amely során a Bölcsészkar különböző szakos hallgatói – kilépve az egyetem falai és szokásos struktúrái közül – a tomori fiatalokkal és mentoraikkal együtt kezdtek kutatni. A félév során három kutatócsoport alakult, akik Tomor és a környező falvak (Homrogd, Lak, Alsóvadász) zenei, családi, lokális és gasztronómiai örökségét igyekeztek feltérképezni. Az egyetemisták és a tomori gyerekek teljesen egyenrangú partnerként működtek együtt; interjúkat készítettek, helyi legendáknak és mítoszoknak olvastak utána, különböző idővonalakat készítettek annak érdekében, hogy a tomori roma közösség sűrű és izgalmas múltjának minél több aspektusa láthatóvá, megismerhetővé váljon. A közös kutatás során a tomori fiatalok és az egyetemisták recepteket, ételkészítési szokásokat, régi zenekarok történetét és zenei stílusát, az egykori tomori varrőzemet és női focicsapatát, egy elsüllyedt templom és egy titkos, a falvak alatt húzódó alagút történetét rögzítették.

Makk Attila [Tomor]: Számomra a kutatás egy nagyszerű referencia volt például arra, hogy később, ha egyetemre megyek, hogyan tudok csoportosan kutatni, vagy arra is, hogyan működjek együtt olyan emberekkel, akik teljesen másképp látják a világot. Nehézség talán az információk megszerzése volt, amik a kutatáshoz kellettek.

György Eszter – Mravik Patrik: Ami pedig talán a legfontosabb: az együtt töltött idő alatt szoros közösséggé formálódtak, ami a terepen létező kutató-szerep megtapasztalása mellett meghatározó, szeretetteljes együttléteket eredményezett. Az egyetemisták között több képzett zenész és énekes is akadt, így a „szünetekben” az együtt zenélés, jamelés könnyen adta magát. Felejthetetlen emlék, amikor a május eleji hétvégén, az egész napos munka után a kertben megpihelve a csapat zenélni kezdett, egy nagybögő is előkerült a gitárok mellett, és az egyik egyetemista lány elkezdte énekelni Bajdázó *Lekapcsolom a villanyt a fejemben* című dalát, olyan gyönyörű hangon, hogy egy pillanatra mintha megállt volna az idő.

Makk Attila: Nagyszerű emlék. Azt éreztem alatta, hogy valami egyedül alkotunk, és szerintem határozottan erős kötelék alakult ki egymás és az egész csoport között. A zene nagyon könnyen össze tud hozni egy csoportot szerintem, és nagyon könnyen tud adni az egész csapatnak egy erőt, ami még inkább egymás irányába és a közös munkára ösztönöz.

György Eszter – Mravik Patrik: Az együtt töltött [egyetemi] félév és a közös kutatás megkoronázásaként a projektszeminárium egy egyetemi workshopkal és egy közös, a Józsefvárosi Múzeumban megrendezett koncerttel zárult.

Az ELTE Bölcsészettudományi Karán rendezett workshopon a három kutatócsoport különböző módszerekkel mutatta be eredményeit. A prezentációk mellett vetítettek archív és a kutatás során született fotókat, a közös éneklésekről és beszélgetésekről készített videókat. A közönség bevonásának szellemes megoldásaként a tomori ételekkel kapcsolatos kvízre is invitálták a jelenlévőket. Bár a részvételi folyamat esetén újra és újra megerősítést nyert az az érv, hogy nem a végül előálló műalkotás vagy tudományos eredmény a lényeges, hanem a bevonódás mélysége és tartalma, az így megszerzett tudás már most is fontos kiindulópont lehet a közös identitás és öntudat erősítésében. Ezek bemutatásában, így az előadások megtartásához szükséges bátor kiállásnak is egyre kevésbé vannak híján a tomori fiatalok, még a legifjabbak is.

Makk Attila: Mi nagyon jól éreztük magunkat, igaz kicsit izgultunk a prezentáció során, de végül nagyon jó hangulat lett, és nagyon komfortosan éreztük magunkat, összességében nekünk nagyon jól telt a prezentáció!

György Eszter – Mravik Patrik: Egy fővárosi egyetem és egy északkelet-magyarországi falu közötti aszimmetrikus viszonyt természetesen nem lehet semmissé tenni. A tomori roma fiatalok ugyanakkor megmutatták, hogy minden képességük, lelkesedésük és immáron az évtizedes közösség- és kultúraszervező tapasztalatok révén az eszközeik is megvannak a saját történeteik felkutatására és elmondására. Ebben az ELTE kulturális örökség, média és művészeti instruktork hallgatóiban is partnerekre találtak, akik támogatón, de sosem leereszkedően kapcsolódtak be a közös kutatásba.

A workshopot követően a Józsefvárosi Múzeumban egy kollaboratív kultúrjam keretében immáron kötetlen örömmel és beszélgetéssel zárult a nap. A gazdag roma kulturális örökséggel bíró kerület színes és befogadó kiállítótere ideális találkozási helyet jelentett a tomori fiatalok, az egyetemi hallgatók, a kerület lakói és bármilyen, az esemény

iránt érdeklődő számára. Hangszerek és műfajok kavalkádjában megszólaltak autentikus roma és magyar népdalok, friss hiphop szerzemények, és az este számos különleges pillanatának egyikén a roma és magyar himnuszok egyszerre meghatározó és megrendítő egybejátszása.

Ádám Orsolya [Tomor]: Számomra ez egy örök emlék marad. Valami eszméletlenül jól telt az a pár óra, amit ott töltöttünk. És ebben a hely is közrejátszott. Rengeteg érdekességet találtunk ott a múzeumban, na és persze élményeket is szereztünk, rengeteget. Volt egy cuki kutyus, akit lehetett simogatni. Kedvemre való volt a hely kialakítása, a színek és minden, de tényleg minden. A közös zenélés pedig iszonyatosan tetszett, egyrészt azért, mert a barátaimmal lehettem együtt, másrészt pedig azért, mert láttam az embereken, hogy tetszettek nekik a saját szerzeményeink. Nagyon jó élmény volt a zenélés és minden, ami ott történt a múzeumban.

György Eszter – Mravik Patrik: Fontos hangsúlyozni a részvételi folyamat korlátait is. Hosszú távon fenntartható állami finanszírozás híján rövidebb, pár évre szóló projektek révén lehet hasonló eredményeket elérni. Ahogy azonban három-öt év után egy nemzetközi ösztöndíj kifut, vagy a részvételi örökségkutatás intézményi hátterét biztosító egyetemi szeminárium véget ér, nincs garancia a jövőre nézve. A meglévő munka eredményeinek hosszabb távú beépítése és annak a folytatása nem minden esetben biztosított. Egyik oldalról a fokozatos építkezés még mélyebb kapcsolatokat és értékeket alakíthat ki, másrészt ez a bizonytalanság töredezetté teheti a közösség épülésének folyamatát. Egyben azt is megnehezítheti, hogy az elvégzett munkából és megszerzett élményekből hosszú távra tervezhető, megfogható célokat lehessen megvalósítani.

Ádám Orsolya: Legtöbbünkben olyan bizonytalanság van, hogy nem mindig tudjuk magunkat jól kifejezni, hiszen nem rendelkezünk még akkora tág szókinccsel, mint a diákok, és ez néha bizonytalanságot is okoz nekünk. Legyenek olyan programok, amelyek segítenek a kommunikációban, és ahol nem baj, ha valaki nem tud „szépen” fogalmazni. Jó lenne, ha segítenének abban, hogyan tudunk jobban megnyílni, és bátrabban megszólalni.

Czetőová Alexandra – György Eszter – Mravik Patrik: Reményeink és terveink szerint az együttműködés a következő években is folytatódni fog. A tomori közösség kulturális gyakorlatainak feltérképezése, saját alkotómunkájuk gyűjteményezése, a város és lakóinak története vagy a Romama fenntartható működésének dilemmái számos lehetséges irányt kínálnak a részvételi kutatás számára.